

OLIV TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING IQTISODIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING METODOLOGIK VA TEXNOLOGIK ASOSI

*Boltayeva Muhayyo Lutfullayevna,
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Namangan davlat universiteti*

*Xodjiboyeva Iqbola Valiyevna, katta o'qituvchi
Namangan muhandislik-qurilish instituti
e-mail: iqbola2281@gmail.com,
+99893 716 77 57*

Annotatsiya: Mamlakatimiz rivojlanishining hozirgi bosqichida ta'limning roli davlatni bozor iqtisodiyotiga o'tishi, demokratik va huquqiy davlatga aylanishi, mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishdagi global tendentsiyalardan orqada qolish xavfini bartaraf etish zarurati bilan belgilanadi. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning jadallashuvi esa malakali va raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan talabni kuchaytirdi. Ta'lim xizmatlarini tanlashda iste'molchilar mehnat bozori va keyingi mehnat faoliyati bilan bog'liq holda olayotgan ta'lim va kasbiy tayyorgarlikning dolzarbligi va ahamiyatiga ko'proq e'tibor qaratmoqdalar.

Shundan kelib chiqqan holda maqolada mamlakatimiz rivojlanishining hozirgi bosqichida iqtisodiy ta'limning roli, uning o'ziga xos xususiyati va vazifalari hamda zamonaviy mutaxassislarni kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashda iqtisodiy kompetentlikni rivojlantirishning yonalishlari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: bozor mexanizmi, iqtisodiy ta'lim, iqtisodiy kompetentsiya, kasbiy faoliyat, kasbiy tayyorgarlik, mutaxassis, pedagogik texnologiyalar, innovatsion ta'lim, ijodiy yaratuvchanlik, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari, tadqiqotchilik, mantiqiy tafakkur, iqtisodiy fikrlash, innovatsion o'sish, shaxsiy salohiyat.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar talabalarda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish, amaliy ko'nikmalarni oshirish, iqtisodiyotning innovatsion taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan element hisoblangan axborot va bilimlarni o'zlashtirish bilan bog'liq muammolarni hal qilishga qaratilgan.

Shu sababli oliy ta'lim oldiga yangi vazifa qo'yilmoqda - o'quvchiga faqat dunyo va uning qonuniyatlari haqida bilim berish emas, balki oqilona iqtisodiy faoliyatga tayyorlash hamdir. Ko'rinib turibdiki, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning hal qiluvchi omili to'plangan umumiy shaxsiy salohiyat bo'lib, bu shaxsning hayotda muvaffaqiyatga erishishini va natijada yuqori ijtimoiy va moddiy mavqega ega bo'lishini ta'minlaydi. Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar professional iqtisodiy faoliyatni samarali amalga oshirishga qodir bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash muammosini dolzarblashtirmoqda.

Oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari turli xil iqtisodiy muammolarni tahlil qilish, jamiyat taraqqiyotiga konservativ va progressiv yondashuvlarni baholash, ushbu

muhim o'zgarishlar bo'yicha o'z fikrlarini bildirish, amaliy kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorgarlik ko'rish va muayyan global vaziyatni tushunish ko'nikmalariga ega bo'lishlari zarur.

Demak, zamonaviy mutaxassislarni kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashda iqtisodiy kompetentlikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'lim tizimida mutaxassislar tayyorlashning miqyosi milliy iqtisodiyotni innovatsion o'sishga yo'naltirish, ishlab chiqarish imkoniyatlarini oshirish va tarkibiy o'zgarishlarni osonlashtirishda muhim determinant hisoblanadi. Ta'kidlash joizki, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning jadallashuvi malakali va raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan talabni kuchaytirdi. Ta'lim xizmatlarini tanlashda iste'molchilar mehnat bozori va keyingi mehnat faoliyati bilan bog'liq holda olayotgan ta'lim va kasbiy tayyorgarlikning dolzarbligi va ahamiyatiga ko'proq e'tibor qaratmoqdalar.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Shunday ekan oliy ta'lim muassasalarida talabalar orasida iqtisodiy kompetentlikni rivojlantirishni takomillashtirish maqsadida talabalarning iqtisodiy bilim va ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan yondashuvlarni ko'rib chiqamiz.

L.L.Lyubimovning ta'rifiga ko'ra “yondashuv” atamasi bir necha ma'noga ega bo'lib, uni turli yo'llar bilan tushunish mumkin:

- U ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni aks ettiruvchi g'oyaviy asos bo'lib, ijtimoiy ongini ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi.
- U ta'lim jarayonini har tomonlama va tizimli tashkil etishni, shuningdek, uning barcha unsurlarini, ayniqsa pedagogik muloqotning asosiy ishtirokchilari - o'qituvchi va talabani o'z ichiga olgan holda o'z-o'zini tashkil etishni qamrab oladi.
- U tadqiqotning asosiy metodologik yo'nalishi bo'lib, o'rganilayotgan ob'ektni aniqlash uchun nuqtai nazar vazifasini bajaradi.
- U nazariy yoki amaliy xususiyatidan qat'iy nazar, tegishli faoliyatning umumiy maqsadlari va strategiyalarini belgilaydigan tamoyillar majmuasi (yoki tizimi)ni tashkil etadi.
- U o'qituvchining asosiy qadriyat yo'nalishini aks ettirib, uning ham, talabalarning ham, ta'lim jamoasi bilan munosabatlaridagi pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Yondashuv pedagogik tadqiqotlarning nazariy va uslubiy asosi bo'lib, muayyan qonuniyat va xususiyatlarda namoyon bo'ladi, degan fikrga qo'shilamiz.

Maqsad. Kelajakda kuchli iqtisodiy ko'nikmalarga ega bo'lgan raqobatbardosh va moslashuvchan mutaxassisning kasbiy modelini yaratish imkoniyatiga ega bir nechta yondashuvlar mavjud. Ushbu yondashuvlarni uslubiy va texnologik nuqtai nazardan tahlil qilamiz.

Asosiy qism. *Me'yoriy yondashuv* pozitivistik an'anaga asoslanib, E. Dyurkgeym, T. Parsons, A.S. Xomyakova, K.N. Leontev va boshqa olimlarning asarlarida o'z aksini topgan. Bu yondashuv shaxsning jamiyat me'yorlari va qadriyatlariga bo'lgan munosabatining obyektiv tamoyillarini o'rganishni osonlashtiradi. Xususan, alohida shaxsning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan sababiy omillar va funksional mexanizmlarni tahlil qilishga imkon beradi.

Sivilizatsiyaning rivojlanishi insoniyatning o‘sishi va ta’lim olishi bilan chambarchas bog‘liq. Zamonaviy amaliyotda ommaviy ta’lim uchta asosiy tarkibiy qismdan iborat ta’lim metatizimi orqali amalga oshiriladi: ta’lim tizimi, ta’lim sifatini baholash tizimi va jamiyatning faol qatlamlarini - ta’lim olishga intiluvchilar va potentsial ish beruvchilarni o‘z ichiga olgan ijtimoiy tizim. Bu tizimlar funksional jihatdan o‘zaro bog‘liq bo‘lib, umumiy maqsadlarni ro‘yobga chiqarish uchun bir-biri bilan hamkorlik qiladi. Bu esa ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan hamkorlikdagi harakatlarning samaradorligi va izchilligini ta’minlaydi.

Zamonaviy ta’lim tizimi bir qator muhim omillar ta’sirida jiddiy o‘zgarishlarga duch kelmoqda:

- global va O‘zbekiston iqtisodiyotidagi o‘zgarishlar, bular mehnat bozoridagi muayyan kasbiy malakalarga bo‘lgan talabni o‘zgartirmoqda;

- kadrlar tayyorlash dasturlarining mazmuni, sifati va ko‘lamining takomillashuvi;

- milliy iqtisodiyotni rivojlantirish va global iqtisodiy inqiroz oqibatida kelib chiqadigan ijtimoiy beqarorlikni yumshatish uchun inson kapitalining tobora ortib borayotgan ahamiyatini ta’kidlovchi jahon tendensiyalari;

- mehnat bozoridagi o‘zgarishlar hamda ta’lim darajasi bilan kasbiy va shaxsiy hayotdagi individual muvaffaqiyat o‘rtasidagi bevosita bog‘liqlik haqida jamoatchilik xabardorligining oshishi;

- globallashuv jarayoni, bu O‘zbekistonni nafaqat xalqaro mehnat bozorining ishtirokchisi, balki ta’lim sohasining faol hissadori sifatida ham namoyon etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni ta’lim mazmuni shaxsning milliy va jahon madaniyatiga uyg‘unlashuviga ko‘maklashishi, uni zamonaviy jamiyatni takomillashtirishda faol ishtirok etadigan va hissa qo‘shadigan fuqaro sifatida shakllantirishini talab etadi. Shu bois, iqtisodiy ta’lim mazmuniga yangicha yondashuv zarur bo‘lmoqda. Ta’lim tizimidagi bu o‘zgarishlar loyihalash jarayoniga tizimli yondashuvni taqozo etadi. Bu jarayon ishlab chiqarish sharoitlari va texnik jarayonlarni, shuningdek, jihozlar, texnologiyalar va tashkilotning umumiy salohiyati kabi jihatlarni har tomonlama o‘rganishni o‘z ichiga oladi.

Me’yoriy yondashuv nuqtai nazaridan, ta’lim ijtimoiy-madaniy tizimning ajralmas qismi sifatida faoliyat yuritib, bilimlarni uzatish, tartibga solish va me’yorlashtirish vazifalarini bajaradi. U jamiyat funksiyasi sifatida muayyan ijtimoiy ehtiyojlarni qondiradi va ijtimoiy faoliyat maqsadlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Ta’lim tizimining maqsad va vazifalari, asosan, tashqi ustuvorliklar asosida shakllanadi. Bular aniq belgilangan qadriyatlar doirasida ma’lum bir shaxs standartini rivojlantirish bilan aloqador. Ushbu qadriyatlar jamiyatga eng samarali ta’sir ko‘rsatishga xizmat qiladigan turli usullar, uslublar va strategiyalarni qamrab oladi. Me’yoriy-tushuntirish metodologiyasi ta’lim mazmunining o‘ziga xos jihatlarini yoritib berish qobiliyati bilan ajralib turadi. Bu jarayonda tashqaridan kuzatiladigan jarayonlarning makro darajadagi xususiyatlari inobatga olinadi va ular shaxsga ta’sir ko‘rsatish hamda moslashuvchan ta’lim strategiyalari talablari orqali namoyon bo‘ladi. Me’yoriy yondashuv kompetensiyalarni shakllantirish va takomillashtirish uchun

me'yorlar o'rnatishni taqozo etadi. Shu bois, asoslangan va miqdoriy me'yorlarning yuqori nisbati yanada yaxshi tashkillashtirilgan ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liqdir.

Ushbu yondashuv jarayonlarni samarali tarzda to'g'rilaydi va takomillashtiradi, biroq hujjatlar noto'g'ri tayyorlangan bo'lsa, ularning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Bundan tashqari, u ijtimoiy munosabatlarning subyektiv jihatlarini, shuningdek, turli xil ta'sir va oqibatlarni to'liq hisobga olmaydi. Tashqi muhit shaxsning ta'lim imkoniyatlarini ratsional va irratsional mavjudlik hamda maqsadli faoliyat doirasida cheklaydi.

Muayyan ilmiy darajada biz oliy ta'lim talabalarining iqtisodiy kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va metodologik asosi sifatida biznesga yo'naltirilgan yondashuvni qabul qildik.

Biznesga yo'naltirilgan yondashuv dastlab biznes jarayonlarini tahlil qilish va rivojlantirish strategiyasi sifatida qo'llanilgan. Pedagogika fani sohasida iqtisodiy ta'limni o'rganish va tizimlashtirish strategiyasi V. Jeyms, J. Dyui, F. Shiller, A. Gelen, G. Plesner, E. Rotaker kabi mutafakkirlar tomonidan pragmatik asosda shakllantirilgan. Amerikalik faylasuf va pedagog Jon Dyui har qanday nazariya va g'oyaga "harakat quroli" sifatida qarash kerakligini ta'kidlagan.

Biznesga qaratilgan yondashuv iqtisodiy faol va tashabbuskor bo'lajak mutaxassislarni tarbiyalash muammosini samarali hal etadi. Muhimi, iqtisodiy biznes ta'limiga maxsus e'tibor qaratilishi talabalarga mehnat bozorida o'zini namoyon qilishning boshqa yo'llarini to'sib qo'ymaydi, bu ba'zan ularning o'ziga xos shaxsiy xususiyatlariga ko'proq mos kelishi mumkin. Ushbu yondashuvning markazida amaliy tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish turadi. Biznesga yo'naltirilgan yondashuvning asosiy maqsadi talabalarni mehnat bozoriga jalb etish va ularga iqtisodiy ta'lim me'yorlariga mos keladigan bilimlarni egallashda ko'maklashishdir.

Mazkur yondashuv iqtisodiy madaniyatni yuksaltirish hamda iqtisodiy bilim vositalarini tanlash va qo'llash bo'yicha layoqatlarni shakllantirishga qaratilgan. Bundan tashqari, iqtisodiy ta'lim sohasidagi ushbu yondashuvning maqsadlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 1) umumiy iqtisodiy madaniyatni oshirish;
- 2) amaliy iqtisodiy savodxonlikni rivojlantirish;
- 3) shaxsning rivojlanish qobiliyatlarini rag'batlantirish;
- 4) qadriyatlar tizimini shakllantirish va shaxsiy o'ziga xoslikni tarbiyalash;
- 5) iqtisodiy faoliyatga oid amaliy ko'nikmalarni o'stirish.

Bo'lajak mutaxassislarga iqtisodiyotni tashkil etishning bozor tamoyillariga mos keladigan dunyoqarashni shakllantirishga, uning asosiy qonunlari va aloqalarini tushunishga yordam berish muhimdir. Shuningdek, talabalarda iqtisodiy madaniyatni shakllantirish jamiyatning faol a'zosi sifatida ularning huquq va burchlarini anglab yetishni anglatadi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim sifati talabaning ma'lum bir muammoni testda yechish qobiliyati bilan emas, balki uning dunyo haqidagi barqaror tushunchasi bilan o'lchanishi kerak, bu esa unga o'sishga va jahon iqtisodiyoti tendentsiyalaridan xabardor bo'lishga yordam beradi.

Masalan, qurilish ta'lim yo'nalishida iqtisodiy ta'limning maqsadi bo'lajak mutaxassislarga qurilish bozori ishtirokchilari (buyurtmachilar, pudratchilar,

investorlar, iste'molchilar), iqtisodiy tamoyillar va qurilish loyihalarini amalga oshirishda muhim bo'lgan moliyaviy jarayonlarni chuqur o'zlashtirishga yordam berishdan iborat. Bunda qurilish sanoati bozorlari qanday ishlashi, investitsiyalar va kapital qo'yilmalar qanday taqsimlanishi, qurilish materiallari ishlab chiqarish va ta'minot zanjirlari, davlat va xususiy sektor hamkorligi, loyihalarning iqtisodiy samaradorligini baholash tamoyillari o'rganiladi. Shuningdek, davlatning qurilish sohasidagi roli, iqtisodiyotga ta'siri, soliq-byudjet va pul-kredit siyosatining qurilish loyihalariga ta'siri, shaharsozlik rejaları va infratuzilma rivojlanishi kabi masalalar ham tahlil qilinadi.

Oliy ta'limda qurilish ta'lim yo'nalishida iqtisodiy fanlarning o'quv jarayonini biznesga yo'naltirilgan yondashuv tamoyillari asosida tashkil etish talabalarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- qurilish bozori va iqtisodiy jarayonlarning mohiyatini tushunish, buyurtmachilar, investorlar va pudratchilarning qaror qabul qilish motivlarini anglash;
- qurilish biznesi va davlat siyosati o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish, shuningdek, shaharsozlik, infratuzilma rivojlanishi va qurilish loyihalarini moliyalashtirish bo'yicha qarorlar qabul qilishning iqtisodiy asoslarini aniqlash;
- qurilish biznesining samaradorligi va rentabelligini oshirish bo'yicha strategiyalarni ishlab chiqish, qurilish materiallari tannarxini optimallashtirish va bozor talablarini inobatga olgan holda xizmatlarni shakllantirish;
- qurilish biznesida joriy iqtisodiy o'zgarishlarga moslashish, investitsion loyihalarni tahlil qilish va tadbirkorlik imkoniyatlarini aniqlash orqali boshqaruv qarorlarini qabul qilish.

Ushbu imkoniyatlarni amalga oshirish qurilish biznesida iqtisodiy ta'limning asosiy mazmun yo'nalishlari (asosiy iqtisodiy tushunchalar, qurilish sohasida mikroiqtisodiy jarayonlarning mexanizmlari, makroiqtisodiy muammolar, O'zbekiston qurilish sanoati rivojlanishining xususiyatlari, amaliy iqtisodiyotning asosiy institutlari) orqali ta'minlanadi. Ushbu mazmun yo'nalishlarini o'zlashtirish bo'lajak qurilish mutaxassislaridan quyidagilarni tushunishni talab qiladi: qurilishda iqtisodiy jarayon va hodisalarni tavsiflash uchun ishlatiladigan eng muhim tushuncha va atamalar (kapital qurilish, infratuzilma investitsiyalari, qurilish xarajatlari va daromadlari va boshqalar); jamiyatning iqtisodiy institutlari va ularning qurilish sohasi bilan o'zaro aloqasi (bank tizimi, investitsiya fondlari, ipoteka bozorining ishlashi); qurilish loyihalarining makroiqtisodiy jarayonlarga ta'siri, shuningdek, davlat siyosatining qurilish sektori rivojlanishiga ta'siri; qurilish bozorining rivojlanishini belgilovchi asosiy qonuniyatlar va cheklovlar (er resurslaridan foydalanish, qurilish litsenziyalari, ekologik standartlar); mumkin bo'lgan qarorlar chegaralari va qurilish biznesida tadbirkorlik faoliyatining samaradorligini oshirish uchun motivlar; qurilish kompaniyalari va davlatning infratuzilma loyihalaridagi roli, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari; qurilish bozorining asosiy segmentlari (ko'chmas mulk, yo'l qurilishi, sanoat obyektlari va boshqalar) va ularning O'zbekiston sharoitida rivojlanishi; O'zbekiston qurilish sektorining modernizatsiya jarayonlari, investitsiya jozibadorligini oshirish yo'nalishlari va iqtisodiy islohotlarning ta'siri.

Ta’limda biznesga yo’naltirilgan yondashuvni qo’llashning asosiy jihati uning doimiy va barqaror xususiyatidir. Bu shuni anglatadiki, o’rganish asosiy tushunchalardan yanada ilg’or tushunchalarga o’tadi, iqtisodiy masalalarni o’rganishni boshqa fanlardan olingan bilimlar, biznesda samarali muloqot va to’g’ri xatti-harakatlar bilan birlashtiradi. Bunday yondashuv talabalarning iqtisodiy bilim va ko’nikmalarini egallash, takomillashtirish va kengaytirishga yordam beradigan turli usul va uslublar orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, iqtisodiy tafakkurni shakllantiradi, ishbilarmonlik muloqotini takomillashtiradi, tashabbuskorlik va tadbirkorlikni rag’batlantiradi, ishbilarmonlik faoliyatiga ijodiy munosabatni rivojlantiradi. Maqsad barcha resurslar bo’yicha xarajatlarni minimallashtirgan holda kerakli natijalarga erishishdir.

Uzluksiz ta’lim chiziqli-siklli sxema orqali ifodalanadi, bunda oliy ta’limning qurilish sohasidagi har bir bosqichi iqtisodiy bilim va ko’nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda nafaqat umumiy iqtisodiy masalalar yechiladi, balki talabalarning rivojlanish xususiyatlari va ularning iqtisodiy kompetentlik darajalariga mos keladigan maxsus rollar ham ajratiladi.

Birinchi bosqich (bakalavriatning dastlabki yillari) – asosiy iqtisodiy tushunchalar va bozor munosabatlari:

- qurilish iqtisodiyoti asoslarini tushunish;
- loyiha narxlash tamoyillari va investitsiya tahlili;
- qurilish kompaniyalarining ish yuritish usullari va biznes modeli.

Ikkinchi bosqich (bakalavriatning yuqori kurslari) – amaliy iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirish:

- qurilishda resurslarni samarali taqsimlash;
- moliyaviy boshqaruv va narx siyosati;
- qurilish loyihalarida risklarni baholash va boshqarish.

Uchinchi bosqich (magistratura va ilmiy tadqiqot) – chuqur iqtisodiy tahlil va strategik boshqaruv:

- qurilish sohasida biznes-rejalar ishlab chiqish;
- investitsion loyihalar va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari;
- qurilish korxonalarida innovatsion iqtisodiy modellarni joriy etish.

Shunday qilib, biznesga yo’naltirilgan yondashuv uzluksiz va bosqichma-bosqich rivojlanib boradigan ta’lim tizimini yaratadi. Har bir bosqichda talabalar amaliyotga yaqinlashib, tadbirkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi va muhandislik hamda iqtisodiy kompetensiyalarni uyg’unlashtirish imkoniyatiga ega bo’ladi.

Oliy ta’lim muassasalari talabalarining iqtisodiy kompetentligini takomillashtirishning metodologik va texnologik asosi sifatida kontekstual yondashuv tanlandi.

Kontekstual yondashuv mutaxassisning iqtisodiy kompetensiyasini rivojlantirishga ko’maklashadi. Bu yondashuv o’rganilayotgan aniq masalalar mazmunini mutaxassisning kasbiy faoliyatining asosiy jihatlari bilan uyg’unlashtirib, uning kasbiy vazifalari bilan bog’laydi. Mazkur usul kelajakdagi mutaxassisning o’z kasbi haqidagi ham ilmiy, ham ijtimoiy tasavvurlarini shakllantiradi. Bu jarayon ta’lim,

kasbiy va o‘quv-kasbiy amaliyotga tizimli ravishda singdirilish orqali amalga oshiriladi.

Zamonaviy ta’lim va psixologiya sohasidagi muloqotlarda “kontekst” atamasi, garchi u tilshunoslikdan kelib chiqqan bo‘lsa-da, tez-tez qo‘llaniladi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, “kontekst” (lotincha “bog‘lanish” ma’nosini anglatuvchi so‘zdan olingan) nisbatan to‘liq ma’noni ifodalovchi matn yoki nutq qismini anglatadi, unda alohida so‘z yoki iboraning ma’nosi shu qismdan kelib chiqadi yoki unga singib ketadi. Turli soha olimlari “kontekst” tushunchasini faoliyatning turli yo‘nalishlari, shaxs psixologiyasi va pedagogik usullarni o‘z ichiga oluvchi keng qamrovli tushuncha sifatida talqin qiladilar.

Ushbu mavzuni o‘rganishga A.A. Verbitskiy, B.F. Lomova va E.N. Surkov sezilarli hissa qo‘shgan. A.F. Losev o‘z tahlilida so‘zlarning to‘liq semantik ifodalari va ularning jonli tildagi haqiqiy ma’nolari faqat nutqning turli kontekstlari bilan bog‘liqligi orqali namoyon bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi. Tadqiqotchilar Gay Politzer va Kristian Jorj tafakkur kontekstining turli jihatlarini, jumladan lingvistik, atrof-muhit va individual maqsadlarni belgilaydilar O.K.Tixomirovning nuqtai nazariga muvofiq, biz kontekst psixologik-pedagogik tuzilma sifatida fikrlash natijalarini keltirib chiqaradigan tizimga kirishni osonlashtirishini ta’kidlaymiz. Bu natijalardan biri ijodiy mustaqil faoliyat qobiliyatidir. Shu munosabat bilan kontekst ijodiy fikrlash jarayonlariga va mustaqil ijodiy ish bilan bog‘liq ko‘nikmalarni rivojlantirishga faollashtiruvchi ta’sir ko‘rsatadi.

Ta’limga kontekstli yondashuv o‘quv faoliyatini tashkil etish va olib borishning keng qamrovli tizimi hisoblanadi. Bu yondashuv ta’lim oluvchining bilim olishga intilishi, o‘zini anglashi, shaxsiy o‘sishi va atrofdagi muhitni tushunishiga alohida e’tibor qaratadi. Ushbu yondashuvning ildizlari Yan Amos Komenskiyning asarlarida ko‘rinadi. U ta’lim muassasalarini tizimli ravishda o‘zgartirish, tartib va tuzilishga urg‘u berishni targ‘ib qilgan. Komenskiy o‘zining "Buyuk didaktika" nomli asosiy asarida voqelikni shakllantiruvchi obyektiv shart-sharoitlarni tasvirlab, bilvosita kontekstual yondashuvni qo‘llagan. Shuningdek, XVII asrda yashagan ingliz faylasufi va pedagogi Jon Lokk ham bu masalaga o‘z hissasini qo‘shgan. U hissiy idrokning asosini tajriba va odat tashkil etishini ta’kidlagan. Lokk insonni real hayotga va tijorat faoliyatiga tayyorlashga qaratilgan amaliy ta’lim yo‘nalishini ilgari surgan, tabiiy fanlar, tarix, huquq va axloqni o‘z ichiga olgan o‘quv dasturini tavsiya etgan. Lokk ta’lim maqsadlariga erishishning maqbul shart-sharoitlari va samarali usullarini aniqlash orqali o‘z ta’lim nazariyasiga kontekstli yondashuvni mohirona singdirgan.

Istiqbolli kasbiy faoliyatning predmet va ijtimoiy jihatlarini o‘qitish shakllari hamda usullarining keng majmuasi orqali birlashtiruvchi kontekstli ta’limda, ta’lim mazmuni va motivatsiyasi bilan bog‘liq muammolar an’anaviy ta’lim yondashuvlariga nisbatan tubdan boshqacha hal etiladi. Bilim shunchaki yodlash yoki imtihondan o‘tish uchun emas, balki haqiqiy o‘quv, kvaziprofessional va o‘quv-kasbiy faoliyatni yo‘naltirish vositasi sifatida o‘zlashtiriladi. Ushbu ta’lim tizimi o‘quv faoliyatidan kasbiy amaliyotga uzluksiz o‘tishni ta’minlaydi va shu orqali bilish motivatsiyasini kasbiy motivatsiyaga aylantiradi. Kontekstli ta’lim innovatsion usullar (masalan, keys-tahlil, rolli o‘yinlar va biznes-simulyatsiyalar) hamda an’anaviy usullarni o‘z ichiga

olishini hisobga olsak, ikkita asosiy vazifa paydo bo'ladi: yangi metodologiyalarni mavjud o'qitish amaliyotiga samarali joriy etish va ushbu amaliyotlarning o'zini takomillashtirish. Asosiy e'tibor bo'lajak mutaxassislar uchun ma'ruza qismini boyitishga qaratilishi lozim. Buning uchun muammoli ma'ruzalarning turli ko'rinishlari qo'llaniladi: ma'ruza-namoyish, ataylab xato kiritilgan ma'ruzalar va ma'ruza-matbuot anjumanlari.

Iqtisodiy ta'lim doirasida kontekstual xususiyatga ega bo'lgan faol o'qitish usullarini qo'llash an'anaviy yondashuvlar bilan yengib o'tish qiyin bo'lgan turli muammolarni hal etishda sezilarli natija ko'rsatdi. Bu usullar quyidagi bir qator muhim natijalarga erishishga yordam beradi:

- ta'lim jarayonini takomillashtirish;
- o'qishga ijodiy yondashuvni shakllantirish;
- talabalarga kelajakdagi kasblariga mos keladigan innovatsion amaliyotlar bo'yicha tajriba orttirish imkonini berish;
- ham bilish, ham kasbiy motivatsiya va qiziqishlarni rivojlantirish;
- tizimli fikrlashni rag'batlantirish;
- hamkorlikda fikrlash va amaliy faoliyatni qo'llab-quvvatlash, shu orqali ijtimoiy munosabatlar, muloqot hamda shaxsiy va jamoaviy qaror qabul qilish ko'nikmalarini oshirish.

Xulosa. Bizning fikrimizcha, kontekstual yondashuv bo'lajak mutaxassislarning iqtisodiy kompetensiyasini shakllantirish uchun eng maqbul usuldir. Shaxsning qobiliyatlarini baholash faqatgina bu qobiliyatlar ma'lum faoliyatlardagi o'ziga xos tajribalar orqali namoyon bo'lganda, hamda shu faoliyatlar bilan bog'liq bo'lgan o'ziga xos ma'no va qadriyatlarining rivojlanishi bilan bir vaqtda amalga oshirilishi mumkin. Ushbu yondashuv mutaxassislarning kasbiy faoliyatiga xos bo'lgan mazmuni modellashtirish imkonini beradi, bunda talabalar faoliyatiga ham mavzu-texnologik (predmet konteksti), ham ijtimoiy (ijtimoiy kontekst) elementlar kiritiladi. Natijada, nazariy bilimlar kompetent harakatlar va tegishli xulq-atvor ssenariylari simulyatsiyasi orqali ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, talabalar "o'tmish - hozirgi zamon - kelajak"ni qamrab olgan keng qamrovli makon-zamon doirasida faoliyat yuritadilar. Bunday yaxlit ishtirok ularning ta'lim jarayonini yanada mazmunli va samarali qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida" Qonuni./ <https://lex.uz/docs/-5013007>.
2. Alimov A.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini shaxs yo'naltirilgan texnologiyalar asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash p.f.f.d. (PhD) dis..... avtoref. - T.:2018. 50 b.
3. Любимов Л.Л. Экономическое образование в России: есть ли выход?// РАБО. - 1997. - №2(3). - С. 12 — 21.
4. Вербицкий, А. А. Контекстное обучение: формирование мотивации/ А.А. Вербицкий// Высш. обр. в Рос. - 1998. - №1- С. 101-107.
5. Ломов Б. Ф. О системном подходе в психологии/Б.Ф. Ломов// Вопросы психологии. № 2. - 1975. - С. 31 - 45.

6. Arkhipov A.Yu. Iqtisodiy tafakkur: mazmuni va shakllanish yo'llari / A.Yu.Arkhipov - M.: Luch, 2004. - 122 b.
7. Илхомов Б. Иқтисодий компетентлик: мазмун-моҳияти, профессионал таълим тизими бошқарув ходимларининг иқтисодий фаолиятдаги компетентлиги. // Замонавий таълим. 2019. No 9(82). 67 б.
8. Овакимян Е.Е. Развитие экономической компетентности студентов вузов // Автореферат, Челябинск, 2010.
9. Itkin I.B. Iqtisodiy ta'lim nazariyasi va amaliyotining sotsiologik jihatlari: falsafa fanlari nomzodi avtoreferati / I.B.Itkin . - Sverdlovsk, 2002.- 21 b.
10. Cherner , S.L. Oliy ta'limda o'qitish texnologiyasi / S.L. Cherner , O.K. Filatov . - M.: Ekspeditor, 2004, - 78 b .